

Валентина Снегірєва, Лідія Сімакова.

Сходження до Данте.

Коментар та методичні матеріали для уроків зарубіжної літератури за поемою Данте Аліг'єрі «Божественна комедія», 8 клас

...читання Данте є насамперед нескінченна праця...

Осип Мандельштам

Якось Вольтер уїдливо висловився про те, що слава Данте стане вічною, тому що його ніхто ніколи не читатиме. Хто зараз читає Данте? Чи є у нього аудиторія?

«Божественна комедія» італійського поета Данте Аліг'єрі – один з найвидатніших творів світової літератури. І якщо в Україні молодь здебільшого знає Данте як захисника мюнхенської «Баварії», то для сучасної Італії він залишається культовою фігурою. Приблизно як для нас Тарас Шевченко, якого, до речі, багато хто в Європі плутає з відомим українським футболістом.

Загалом у наші дні поширене досить фривольне ставлення до класики. Так наприкінці 2012 року по італійському телебаченню пройшла рекламна кампанія мобільного оператора ТІМ з образами «Божественної комедії»: дискотека в пеклі, серед танцюючих – Данте і Вергілій. У Данте дзвонить телефон, він каже: «Це Беатріче!» Вергілій: «Я так і думав». Данте, напевне, відповідаючи на закид Беатріче, вигукує: «Де я? Де ти хочеш, щоб я був? У пеклі, звичайно». І далі: «Користуйтеся стільниковим зв'язком, який і в пеклі, і в чистилищі працює».

Молодь с задоволенням купує головні убори у вигляді лаврового вінка, як у Данте. Восени 2013 року з'явилася комп'ютерна гра "Dante Inferno" («Дантове Пекло»), потім вийшов черговий опус «Inferno» Дена Брауна. І, звичайно, з'являється безліч сучасних видань «Божественної комедії», наукових і популярних.

На щастя, у справжніх імен є справжні шанувальники. Так, знаменитий актор Роберто Беніні здійснив у 2012-2013 роках незвичайний проект – публічне читання дантівської поеми зі своїми коментарями, яке багато місяців транслювалося по телебаченню, отримало неймовірний рейтинг і було видано на CD – проект називається "Tutto Dante" («Весь Данте»). «Богослов'я – поезія Бога», – говорить Беніні у своєму вступному «Листі до Данте».

У книжці італійського письменника, колишнього в'язня Освенціма Прімо Леві «Це людина?» дія відбувається в 1944 році. Дійові особи: автор, Прімо Леві, і Жан, студент з Ельзасу, якому 24 роки. Вони знаходяться в Аушвіці, таборі смерті. Щоб хоч якось відволіктися від жахів щоденної смерті, Жан просить Леві вчити його італійської мови. І ось вони йдуть від бригади за баландою, і Леві дає перший урок, вибравши за навчальний посібник «Божественну комедію» Данте, 26-ту пісню «Пекла» «Плавання Улісса». Згадуючи про це, Леві пише:

До чого ж незвично, дивно намагатися розповісти в двох словах про те, хто такий Данте, що таке «Божественна Комедія», як побудоване Пекло і як там страчують грішників; пояснювати, що Вергілій уособлює Розум, а Беатріче – Теологію ...

Слухай уважно, Жан, зосередься, мені дуже потрібно, щоб ти зрозумів це місце:

Тож пригадайте, ви чії сини,

Бо ви народжені не животіти,

А знання й честь нести у світ ясний.

Я вражений, немов і сам чую це вперше. Неначе ангел засурмив, ніби пролунав голос Божий. На секунду я забуваю, де я і хто.

Жан просить мене повторити ще раз. Який він чуйний – зрозумів, що мені це принесе задоволення. А може, він не заради мене, може, до нього дійшов справжній зміст цих слів, він відчув, що вони стосуються його самого, стосуються всіх, хто страждає, і особливо нас, нас двох, що насмілилися роздумувати про такі речі тут, у таборі ...»

Для сучасного молодого читача «Божественна комедія» справді складна. У цьому творі таке розмаїття світів! Світ міфології, світ християнства, світ старозавітних уявлень, світ планетаріуму, світ побутовий, і для того щоб це зрозуміти, потрібно мати певний досвід, не лише культурний, а й життєвий. Існує й поняття «сучасного прочитання», що актуалізує низку суперечливих моментів, які вимагають додаткового тлумачення класичного тексту з позицій нашого часу. Наприклад, не так давно дослідники та фахівці з організації Gherush 92, яка вважається одним з консультантів Економічної і Соціальної ради ООН і здійснює на Апеннінах проекти з розвитку освіти, захисту прав людини, дійшли висновку, що «Божественна комедія» містить расистські, ісламофобські, антисемітські і гомофобські висловлювання. Увагу фахівців, зокрема, привернули XXXIV, XXIII, XXVIII, XIV пісні поеми Данте, де описуються гріхи. Експерти зазначають, що в наш час існують міжнародні закони і конвенції, які покликані захищати культурну різноманітність і не допускати дискримінацію, ненависть або насильство щодо расових, етнічних, релігійних чи сексуальних меншин. Тому Gherush 92 ставить питання про вилучення зі шкільних програм «Божественної комедії», або, як мінімум, про необхідність додаткових коментарів і роз'яснень до тексту поеми.

За нашим переконанням, коментарів потребує кожен художній текст, як явище культури; сам по собі коментар – це вже початок аналізу, так би мовити, підступ до нього.

Першим, на наш погляд, має бути історичний коментар, коментар епохи. Його необхідно включити в біографію письменника, залучивши актуальні слайди. Біографію можуть підготувати учні з допомогою випереджувальних запитань:

1. Хто такий Данте Аліг'єрі?
2. У чому полягає його заслуга перед Італією?
3. Які відносини склалися у Данте з рідними містом?
4. Розкажіть, хто така Беатріче. Яку роль відіграла вона в житті Данте?
5. За яких умов було створено «Божественну комедію»?

Учитель редагує колективну біографічну статтю, надаючи їй урочистого, публіцистичного стилю, розставляючи потрібні акценти. Наводимо зразок такої біографії.

Пам'ятник Данте 1865 р. Флоренція. Скульптор Е. Пацці.

Коли він вигнанцем проходив вулицями італійських міст, куди його закидала доля, то перехожі, з побожним жахом оглядаючись на нього, шепотіли: «Погляньте на його обличчя! Адже воно явно обпалене пекельним полум'ям: він був у пеклі!». Не варто пояснювати цей страх середньовічним марновірством; все набагато складніше. Найвидатніший поет і громадянин Італії, батько всієї нової європейської культури Данте Аліг'єрі дійсно побував у пеклі. Точніше, усі безодні пекла і всю невичерпність зла людського осягла його душа. Але Данте знайшов у собі сили вийти з цього пекла, очиститися і ввійти у світ божественної любові – рай. Саме цю людину, поета, політика, філософа, дипломата італійці, а згодом і більшість європейців, визнали еталоном особистості далекого майбутнього. Для Італії ж він уже понад 700 років — національний пророк.

Данте Аліг'єрі народився наприкінці травня 1265 року у Флоренції в родині потомственого інтелігента середнього статку Аліг'єро Аліг'єрі. Сам поет, згадуючи про родину, якимось визнав: «Убога шляхетність нашої крові», але згодом кілька разів навіть зводив історію свого роду до Давнього Риму. Зараз, певно, вже неможливо точно

встановити істину; та справа і не в цьому. Флоренція, де народився Данте, була відома в Італії як місто банкірів і лихварів; поняття «ринкова економіка» було знайоме флорентійцям чудово — це були заповзятливі, пролазливі і всюдисущі люди, настільки всюдисущі, що папа Воніфачій VIII сказав про них: «Світ складається не з чотирьох, а з п'яти елементів: вода, земля, повітря, вогонь... і флорентійці». Додамо, що саме у Флоренції було прийнято одну з найстаріших демократичних конституцій Європи — «Установлення справедливості» (1293 р.).

Проте Данте ніколи не був типовим флорентійцем. Усе життя він люто ненавидів жадібність, корисливість і віддано любив рідне місто, яке вигнало його зі своїх стін і жорстоко з ним обійшлося. Він називав земляків «сліпим», «заздрісним», «гордовитим» і «жадібним» людом, але зізнався друзям, що все, що він робить на землі,— це на славу Флоренції. І на славу ще однієї, головної володарки його серця. Її ім'я Беатріче. Данте зустрів її, свою однолітку, 9-річним хлопчиком — і «Дух Життя затріпотів у моєму серці» (так сам Данте згадує головну подію своєї долі на сторінках «Нового Життя», першого європейського психологічного роману, написаного в 1291 році, вже після смерті коханої). Це було кохання надзвичайно щире й сильне — хоча ми майже нічого не знаємо про нього в подробицях: оповідаючи про нього, Данте вдається до прийомів алегорії та символіки. Кохана — зразок шляхетності, лагідності, скромності, гідності і внутрішньої краси (про що, за Данте, свідчить і «шляхетний червоний колір» її одягу). Коли вони, 16-річні, знову зустрічаються в церкві після довгої перерви, то досить було ласкавого кивка голови Беатріче, щоб захоплений юнак Данте одразу ж побіг додому і написав свій перший сонет.

Зворушливо і наївно? Так. Але ця любов не згасла і з плином часу — ані коли через обмови злих людей Беатріче тимчасово охолонула до нього, ані коли вона була змушена вийти заміж за іншого, багатія на прізвище Барді, ані коли вона померла в 25 років, будучи вже матір'ю трьох дітей. Ця любов узагалі ніколи вже не буде забута: після смерті Беатріче Данте дав слово «сказати про неї те, чого ще ніколи не говорили про жодну смертну жінку». І дотримав його: уся геніальна «Божественна комедія» — це, по суті, нетлінний пам'ятник Беатріче, саме вона просить Вергілія бути провідником коханого через безодні пекла...

Юнаком Данте одержав хоч і непогану, але не дуже ґрунтовну освіту в Болонському університеті (1285—1287). Своєю ерудицією, яка буквально лякала сучасників, Данте цілком завдячував собі самому. Приблизно в 30 років він потрапляє до «пекла політики», яку на схилі років вважав причиною всіх своїх нещасть: його обирають одним зі старійшин флорентійського району Сан-П'єр-Маджоре, а потім — до «Ради ста», органу міської влади.

Італія за часів Данте була, на нещастя, поняттям досить умовним. Політично розділена (північ — під владою німецьких імператорів, Рим — під владою жадібних і

честолюбних пап), Італія, здавалося, була країною без майбутнього. У рідній Флоренції дві партії, гвельфи, (вони стояли за об'єднання Італії під владою папи; до них за сімейною традицією відносив себе Данте) та гібеліни (прихильники німецького імператора) гризлися між собою, робили перевороти, проголошували гучні промови... Але ніхто не думав про долю багатостраждальної країни.

Данте здавалося, що причетність до влади допоможе йому послужити Італії та рідному місту. Вийшло інакше. Коли поет у 1301 р. був послом у Римі від своєї партії «білих гвельфів», його політичні вороги, гібеліни, об'єдналися з фракцією «чорних гвельфів» і за допомогою військ брата короля Франції, Карла Валуа, захопили владу у Флоренції. Данте був звинувачений у розкраданні грошей із міської скарбниці, «внесенні розладу до партії гвельфів», наклепів на папу. Поета в січні 1302 р. засудили до вічного вигнання з міста, а в березні того ж року неправий суд доповнив вердикт: «Якщо ж Данте повернеться до Флоренції, то палити його вогнем, поки не вмере».

Душа Данте була глибоко ображена наклепом і невдячністю співвітчизників. Він став вигнанцем — і так 19 років, до самої смерті. Однак саме тепер, коли життя, здавалося, прийшло до краху, Аліг'єрі здійснює справжній творчий подвиг. Він зачинається в гірському монастирі Авелано, проклявши всі партії, створює «партію самого себе» і починає писати «Божественну комедію» — її першу частину — «Пекло». Сам поет називав свій твір просто — «Комедією», оскільки він має щасливу і радісну розв'язку (сходження у фіналі до сфери Раю). Епітет «Божественна» додали поемі захоплені нащадки (вважають, першим — Джованні Боккаччо, автор «Декамерону»).

Сандро Ботічеллі. Портрет Данте. 1495

У комедії Данте ставить одвічні питання добра і зла, життя і смерті, долі і свободної волі, а, крім того, і дуже злободенні проблеми єдності батьківщини, чистоти і чесності

володарів, морального занепаду Флоренції. Поет жив у страшний час, коли смерть завжди була поруч, коли людей закопували за провину живцем в землю вниз головою (часта страта у самій Флоренції) чи спалювали живцем на розпеченій жаровні (так карав непокору йому імператор Фрідріх II). Душа геніального італійця волала до милосердя і справедливості, до людяності і свободи. «Комедію», яка понад 200 років ходила у рукописних списках, у закінченому вигляді було видано лише в 1555 р.

Данте гордо відмовився повернутися до Флоренції за амністією на принизливих умовах; помер він у 1321 р. у м. Равенні, оточений турботами правителя цього міста Гвідо да Полента. Його прах залишився у Равенні назавжди, хоча батьківщина поета не раз домогалася перепоховання в тому місті, яке він так любив і одночасно ненавидів. Про приголомшливу силу Данте — судді і викривача — блискуче написав великий німець Генріх Гейне:

*Чи чув ти про Дантове пекло колись,
Про грізні його терцини?
Кого засудить туди поет,
Той вже там і загине.*

Далі потрібно подати літературознавчий коментар тексту «Божественної комедії».

Над «Божественною комедією» Данте працював близько 14 років. Назва «Комедія» не означала її належності до драматичного жанру. За часів Данте комедією називали твір, що починається трагічно, але завершується щасливо. Нащадки назвали комедію Данте «Divina comedia», і тим висловили свою високу оцінку.

Поема налічує 14233 рядки, близько 100 000 слів і 3 частини.

Данте в супроводі Вергілія спускається в пекло, проходить 9 кіл пекла, описує його, виходить в чистилище, піднімається через чистилище до земного раю і підноситься в небесні сфери, де його вже супроводжує Беатріче як еманация чистого світла. Така його подорож, яку він «здійснює» протягом Великоднього тижня 1300 року. За словами О. Пушкіна, план пекла свідчить про генія.

Поема складається із трьох частин: «Пекло», «Чистилище», «Рай» – відповідно трьом станам людської душі в загробному світі. Кожна частина

складається з 33 пісень (кратне магiчному числу 3). Автор змальовує 9 кiл пекла i 9 небесних сфер (10 — Емпiрей, де живе Господь). Мiж пеклом i раєм поет розмiщує чистилище.

33 пiснi в кожнiй частинi плюс одна пiсня вступна, – разом 100 пiсень, написаних терцинами. Ця гiгантська, титанiчна споруда, продумана у всiх деталях, композицiйно, створена на рубежi двох епох: мiж Середньовiччям i Вiдродженням.

Починає твiр пролог:

В путi життя, на серединi саме,

Я опинився в пралiсi густому

I йшов наослiп нетрями-ярами.

Середина життя, за середньовiчними уявленнями, 35 рокiв. Трохи бiльше було поетовi, коли вiн став вигнанцем (1301 р.). Вiн вважає, що заблукав на життєвому шляху, переносить цей стан на все людство. Густий пралiс є символом людських помилок. Три символiчних звiра, що з'являються шляху поета, уособлюють людські вади, хиби i грiхи. Щоб допомогти поетовi стати на шлях iстини, милосердна Беатрiче, яка мешкає в раю, послала йому Вергiлiя, щоб той провiв Данте колами пекла i показав, як караються грiшники.

Прикметною рисою середньовiчної лiтератури була установка автора на вiрогiднiсть, iстиннiсть розповiдi. У поемi немає вигаданих персонажiв: усi лiтературнi герої – це iсторичнi дiячi й сучасники Данте.

Поема написана особливою римою – терциною. Терцина – вiд iтал. «терца» — третя рима, тривiршова строфа. Ряд таких строф створює неперервний ланцюг потрiйних рим: другий рядок терцини римується з першим рядком наступної терцини. Така поетична форма створювала iлюзiю нескiнченностi (життя, свiту, космосу).

Цiкаво, знову ж таки, на якого читача була розрахована ця поема? Перенасиченiсть античними, мiфологiчними реалiями. Невже все це було вiдомо середньостатистичному iталiйському читачевi? Хоча є свiдчення, що в 14 столiття пiснi з «Комедiї» Данте звучали на площах, iх навiть коментували.

Як не дивно, Данте розраховував на масового читача, і він цього читача знайшов, про що свідчить величезна кількість рукописів поеми, які дійшли до нас із 14 століття. Жоден літературний твір середньовіччя не мав такого масового поширення.

Чому нічого подібного ніколи більше не створювалося, ніколи такої потужної фантазії більше не виникало у світовій літературі? Чому «Божественну комедію» ні з чим не можна порівняти?

Як зазначає літературознавець Михайло Андрєєв¹, у ХХ ст. в Італії досить авторитетні фахівці з творчості Данте вважали, що в основі задуму «Божественної комедії» лежить реальний візійний досвід, і що взагалі Данте як її автора потрібно розглядати поряд з візіонерами великих релігійних традицій. Данте і волею історичної долі, і силою власної геніальності дійсно виявився на рубежі двох культурних епох. Він вперше надав високої художності жанру видінь, який в середньовічній літературі був широко представлений, але значних художніх результатів не давав. Данте зробив з цього жанру, як прийнято було виражатися в ХІХ столітті, «вінець творення». Але із закінченням епохи середніх віків, для якої видіння мало ідеологічну і художню актуальність, жанр цей відмер, і тому жанрової традиції за «Божественною комедією» не виникло. Були деякі локальні спроби наслідувати Данте саме в жанровому відношенні, але вони не мали успіху, і в результаті склалася така ситуація, що, скажімо, «Декамерон» дав поштовх новій художній прозі, новому художньому жанру, а «Божественна комедія» хоч і надихала окремих поетів, але дантівської традиції як такої не виникло через феномен поеми як твору рубежу епох.

Літературознавців і досі цікавить, що стало поштовхом до написання «Комедії»? Можливо, відчуття скінченності власного буття («на півшляху свого земного світу»), втрата шляху? Адже починається поема, по суті, з людської трагедії, з трагедії самого Данте, що «стежку втратив». Чи була якась спонукальна внутрішня причина саме для створення цього, такого тексту?

¹ Література Італії: Темы и персонажи. — М.: РГГУ. — 2008. — 415 с.

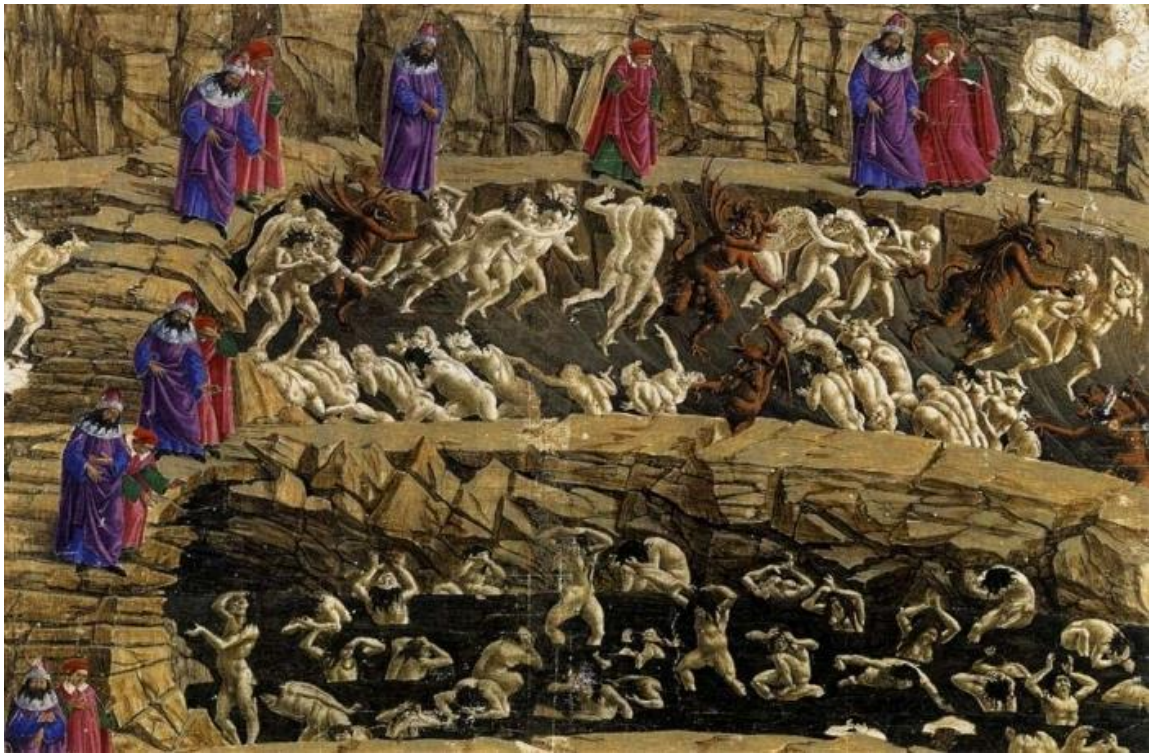
Філософ і культуролог Олександр Доброхотов² вважає такою причиною відчуття обраності, як у багатьох геніїв. Час потребував синтезу. Середні віки заговорили через «Божественну комедію» Данте – це дивовижне зведення всього людського досвіду в приголомшливий символічний ансамбль. Данте відчув, що це повинен зробити він. Любов до Беатріче була його емоційним імпульсом. Ним рухало відчуття того, що можна гармонізувати світ, підготуватися до його кінця, очиститись духовно і піднятися до зірок.

Марі Стіллман. Данте і Беатріче. 1885.

За чинною програмою, учні мають прочитати і проаналізувати I частину поеми – «Пекло». Запитання і завдання для аналізу розроблено із залученням культурологічного матеріалу, покликано актуалізувати знання восьмикласників про епоху середньовіччя, мотивувати їх до повторного читання ключових фрагментів тексту, до самостійного опрацювання його.

² Доброхотов А. Л. Данте Алигьери. — М.: Мысль, 1990 (в сер. «Мыслители прошлого»)

Сандро Ботічеллі. Пекло. Ілюстрація до «Божественної комедії» Данте, 1480 р.

Для роботи в класі.

1. У «Комедії» велика кількість дійових осіб, але під час читання відчувається майже зрима присутність Беатріче. Як змальовує Данте Беатріче у другій пісні?

2. У третій пісні Данте розповідає про муки душ, яких не приймають ні пекло, ні рай; їх величезна кількість. Ким були вони за життя? Чому вони не залишили про себе пам'яті на землі?

3. У першому колі пекла не чулося «ні плачу, ані крику». Тут були язичники, ті, хто жив до виникнення християнства. Серед них і провідник Данте світом тіней — Вергілій.

Кому ж із цих душ першого кола пекла вдалося звільнитися і яким чином?

4. Мандруючи першим колом пекла, Данте раптом «вогонь побачив таємничий, що сферу тьми осяяв». Кого з відомих людей зустрів тут Данте? Прочитайте і прокоментуйте четверту пісню до кінця.

5. Із першого кола пекла поет спускається в друге, де «чути стогін муки й туги». Він пізнає фігури Франчески Доріміні й Паоло, їхня історія була в усіх на слуху, тому в книзі не пояснюється, хто це. Це єдині душі, які Данте не

розділяє. Вони по-людськи вражають Данте, хоча він їх і засуджує.

Дві флорентійські сім'ї ворогували настільки довго, що забули, через що почалася сварка й вирішили помиритися. Примирення зазвичай скріплювалося шлюбом. Це повинні були бути Франческа й Джанчотто, старший син у сім'ї. Джанчотто був дуже некрасивий. Франческу вирішили обдурити. Тоді через далекі відстані можна було одружуватися за розпискою. Біля вівтаря стояв довірений Джанчотто, його молодший брат Паоло. Франческа подумала, що це і є її чоловік. Вони закохалися, а коли приїхав Джанчотто, то застав їх разом у спальні. Він кинувся зі шпагою на Паоло, але перед ним стала Франческа, і він простромив обох однією шпагою.

Прочитайте виразно історію кохання Франчески. Чому, вислухавши її, поет «упав, неначе мертве тіло»?

6. Які муки терплять червоногудники, що знаходяться в третьому колі пекла (пісня шоста)?

7. Як змальовує Данте скнар і марнотратників? Ким були вони за життя на землі? Чому поет характеризує їх як «сліпих душею і глухих серцями»? (Пісня сьома, коло четверте).

8. У шостому колі Дайте зустрічає трьох фурій (грецькі ерінії): Тісіфону (ту, що мститься за вбивство), Мегеру (ненависницю), Алекту (в античній міфології — богиня прокляття, помсти і кар). Чому Данте називає їх низькими істотами? Як описує він злостивих? (Пісня дев'ята).

9. Данте і Вергілій спускаються в нижнє пекло, в сьомому його колі — вбивці. 1 круг — теперішні вбивці — гвалтівники над ближніми і їх надбаннями, вони горять у киплячому рові із крові. Прочитайте описи мук цих грішників (пісня дванадцята, кінець).

10. Як зображує поет ліс? (Пісня тринадцята, початок). Чому він «такий понурий, що жодних троп не бачило там око»? Чи співчуває Данте самогубцям, спостерігаючи за їх муками? Чому цих грішників він поміщає в нижньому пеклі?

11. До одного із найглибших кіл пекла, восьмого, Данте помістив

підлесників, хабарників («ті, хто бере криючись»), лицемірів, торговців посадами, ошуканців. Тут «осіли» звідники і звабники, злодії, лукаві порадики, підробники людей, грошей і слів. Про них поет пише:

Обман, що честь гидує ним, як злом,

Можливий і до тих, хто йме нам віру,

Й до тих, які не вірять нам цілком.

Читаць мимохідь робить висновок, що люди, які попали до передостаннього кола пекла, в житті зустрічаються на кожному кроці.

Яка кара жде на кожного з цих грішників?

12.Зрадників — найтяжчий гріх із усіх! — Данте кинув до останнього, дев'ятого кола пекла, до вічного льоду озера Коцит: вони вмерзнули туди з головою.

Як розцінює Данте зраду Уголіно? Прочитайте, як Уголіно розповідає поету про розправу над ним, його дітьми й онуками.

Прокоментуйте вираз: «Але за віщо ж постраждали діти?»

13.Що хотів сказати Данте про державного зрадника Уголіно? Чому стільки місця відводить він розповіді Уголіно?

14.Яких зрадників засуджує поет більше від усіх? Прочитайте і прокоментуйте Пісню 34.

15.Пройшовши всі кола пекла і побачивши муки грішників, поет пережив і співчуття, і презирство до земних владик, до всіх цих пап, імператорів та королів, які ллють кров і зневажають закони людські й небесні. На кінець своєї подорожі поет попадає до раю. У 33 пісні «Раю» Данте у вічному сяйві споглядає Бога. І читаць розуміє, що не *описи* жахів пекла — головне в поемі. Сенс життя для поета — це любов. І останні рядки «Комедії» — про неї.

Прочитайте ці рядки.

Для самостійної роботи

16.Спираючись на текст «Комедії», прокоментуйте напис, що був над брамою пекла: «Хто йде сюди, покинь усі надії!»

17.Створіть вибірковий переказ за окремими піснями «Як караються

грішники у «Пеклі» Данте».

18. Підготуйте розгорнуту відповідь на запитання: Яким грішникам співчуває поет?

19. Усі персонажі «Пекла» — реальні люди. Кому з них, на думку Данте, немає прощення?

20. На прикладах із тексту продемонструйте, яким чином терцина сприяє лаконічності і динамізму зображення в «Божественній комедії».

21. У чому полягає гуманістичний зміст «Божественної комедії» Данте?

Для майбутніх філологів

1. Прочитайте і прокоментуйте пісню 30 із книги «Чистилище» (Поява Беатріче).

2. Підготуйте виступ на тему: «Ілюстрації до «Божественної комедії» італійського художника Сандро Боттічеллі і французького — Гюстава Доре».